

subjekty, ale jsou formovány požadavky a představami armády a státu, který reprezentují. Socialistické režimy je využívaly ke své prezentaci, přesto vzájemná spolupráce měla své limity, které se s postupujícím časem zvyrazňovaly. Tuto dynamiku dějin 20. století i všechny klíčové faktory, které ovlivňovaly muzickou tvorbu v socialistické

armádě, se Šmidrkalovi podařilo úspěšně zachytit. Kniha *Něžné zbraně. Muzická umění a socialistická armáda* je cenným příspěvkem k dokreslení obrazu evropských dějin 20. století, zejména pak vypovídá o roli umění v éře socialismu, proto zasluží pozornost i těch čtenářů, kteří se armádní tematikou nezabývají.

Bibliografie

- HLAVÁČEK, Jiří. 2019. *Vzestup a pád ČSLA? Vojenská profese v kolektivní paměti důstojnického sboru (1960–1970)*. Praha: Karolinum, 2019.
- HLAVÁČEK, Jiří (ed.). 2021. *Mezi pakárnou a službou vlasti. Základní vojenská služba (1968–2004) v aktérské reflexi*. Praha: Academia, 2021.
- HOLEŇOVÁ, Jana (ed.). 2001. *Český taneční slovník. Tanec, balet, pantomima*. Praha: Divadelní ústav, 2001.
- ŠTEFKO, Vladimír (ed.). 2020. *Dejiny slovenského divadla II*. Bratislava: Divadelný ústav, 2020.

Mgr. Lucie Felcan Rajlová, Ph.D., DiS.
Vojenský historický ústav Praha
Odbor monitoringu novodobých operací
AČR a zahraničních aktivit
Luca.Rajlova@seznam.cz

 <https://orcid.org/0009-0004-4145-8402>

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

CELÝ SVĚT JE JEVIŠTĚ A VŠICHNI LIDÉ NA NĚM JENOM HERCI, VČETNĚ JEDNOHO HRABĚTE...

ZEMANOVÁ, Berenika. 2024. *Hrabě hraje divadlo. Leopold II. Lažanský z Bukové (1854–1891)*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav – NLN, 2024, 378 s. ISBN 978-80-7422-947-3.

Výzkum šlechty a aristokracie v moderní době se již po několik desetiletí těší značnému zájmu badatelů, což se odráží i v současné knižní produkci. Vedle problémově orientovaných titulů zaměřujících se na šlechtu a aristokracii v obecnější

rovině spatřila světlo světa i řada biografii věnovaných známým i méně známým osobnostem, jejichž životy vypovídají o atmosféře minulých staletí i o společenských konvencích. Zvláště lákaví jsou v tomto ohledu jedinci, kteří vybočovali

z dobového „mainstreamu“ a jen stěží, nebo vůbec neplnili úlohu, kterou od nich očekávala společnost, rodina či další zástupci vrstvy, k níž náleželi. Jedním z takových šlechticů byl i Leopold II. Lažanský (1854–1891). Jeho životní peripetie a umělecké aktivity se staly námětem interdisciplinárně pojaté monografie Bereniky Zemanové, vycházející z autorčiny disertační práce obhájené v roce 2021 na Univerzitě Pardubice.

Už samotný název knihy *Hrabě hraje divadlo* slibuje vhléd do nevšední osobnosti hraběte, který se vzepřel očekáváním společnosti i rodiny a svůj zájem o divadlo částečně propojil s dalšími aktivitami i vlastním účinkováním na scéně před zraky diváků z řad širší veřejnosti. Možná i proto, že se jednalo o něco v té době zcela mimořádného, inspiroval jeho osud vydání románu *Ein Grafspielt Theater* od Bruna Brehma, jehož název si Berenika Zemanová vypůjčila pro svou nynější knihu. Kdo by však čekal, že se autorčina práce zaměří pouze na Leopoldovu činnost spjatou s divadlem, může být zklamán, anebo naopak příjemně překvapen: pojem *divadlo* je zde zároveň metaforou pro život, či dokonce celý svět. Sedm kapitol, do nichž je kniha rozdělena, pak představuje pomyslných sedm jednání Leopoldova života (aluze na slavnou metaforu ze Shakespearova *Jak se vám líbí*).

Knihy čtenáři nejprve představuje rodinné zázemí, z něž Leopold pocházel. Přibližuje vývoj domény Lažanských z Bukové v západních Čechách, a předně pak v Chyši, ve které potomci starobylého rodu pobývali. V kapitole „Synem místodržitele“ se autorka zaměřuje na Leopoldovy předky, mimo jiné na jeho rodiče Leopolda I., někdejšího místodržitele na Moravě, a jeho manželku Rosinu von Mack. Čtenář se dozvídá o okolnostech otcova úmrtí a o mladíkově dospívání, během něž jej ovlivnil strýc a spoluporučník Prokop III. Lažanský. V následující kapitole zachycuje autorka Leopoldův konflikt s jeho spoluporučníkem Karlem

von Blankensteinem. Zaobírá se i studiem v Innsbrucku, kdy se šlechtic začal věnovat divadlu jako herec Nationaltheater Innsbruck. Že se jednalo o něco zcela neobvyklého, ukázala autorka na základě svědectví, jak ke šlechticovu vystupování přistupovala Leopoldova rodina, pro niž jeho počínání znamenalo riziko diskreditace, či obecně šlechta a aristokracie Rakouského císařství, která počínání hraběte nechápala a odsuzovala.

O Leopoldově vztahu k divadlu nejvíce pojednává kapitola „Německým hercem“, zabývající se jeho životem zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století. Zemanová zde čtenáři představila šlechticovo působení na různých scénách a věnovala se založení divadla na zámku v Chyši i okolnostem tohoto počínu. V dobové kritice nalezla vcelku pozitivní ohlasy týkající se Leopoldova hraní. I proto se nabízí otázka, proč se Leopold jako herec příliš neprosadil, což Zemanová vysvětluje mimo jiné poukázáním na jeho hašteřivou a konfliktní povahu, kvůli níž přišel do sporu s řadou osob pohybujících se v divadelní sféře i se svými zaměstnavateli. Jedním z důvodů, proč se Leopold v roce 1886 nakonec vzdal divadelní kariéry poté, co za dobu zhruba deseti let odehrál přibližně 130 rolí, zřejmě byla i jeho povinnost dohlížet na správu rodového jmění a velkostatků, pro něž častá nepřítomnost šlechtice znamenala značné nebezpečí a ohrožení jejich finanční stability. Ač povahou bohém, nakonec se vžil i do této role.

Další kapitoly knihy se zabývají Leopoldovými politickými aktivitami jako poslance Říšské rady. Pro pochopení v některých ohledech jeho radikálních názorů je důležité poznamenat, že se ztotožňoval s ideou českého státního práva a patřil k té části vlastenecky až nacionalisticky laděné šlechty usazené v českých zemích, která za tuto ideu hodlala bojovat – řečeno slovy Karla III. ze Schwarzenbergu, člena Strany konzervativního velkostatku – možná dokonce „až do těch hrdel a statků“

(srov. Georgiev 2011). Zatímco členové jmenované strany se řadili spíše k českým vlastencům, na několika případech autorka knihy dokládá, že Lažanský, který vstoupil do Národní strany svobodomyšlné (mladočeši), se považoval za českého nacionalistu, a to navzdory skutečnosti, že česky v této fázi života nehovořil příliš dobře. Tento nadmíru zajímavý případ ukazuje, že sebeidentifikace jedince v duchu nikoliv vlastenectví, nýbrž přímo etnického nacionalismu nemusí být nutně spojena s otázkou jazyka.

Následující kapitola seznamuje čtenáře s Lažanského vztahem k ženám, který se patrně i díky jeho bohémské povaze projevil v četných milostných aférách, zplonením nemanželských potomků i tím, že se navzdory společenským konvencím nikdy neoženil, a nenaplnil tak dobová očekávání coby hlava rodu Lažanských. S touto úlohou byla v neposlední řadě spojena i role správce rodového jmění, majetku a velkostatků, na kterou se Zemanová soustředila v předposlední kapitole monografie. V té závěrečné se pak věnovala otázce Leopoldově smrti, osudům jeho potomků i druhému životu hraběte, tedy jak se o něm psalo po jeho smrti a jak Leopoldovy životní osudy inspirovaly například vznik již zmíněného díla *Ein Grafspielt Theater*. Po doslovu autorky knihu uzavírají přílohy v podobě přepisu služebního řádu zámeckého divadla v Chyši a seznamu rolí z repertoáru hraběte.

Kromě sekundární literatury, v níž se autorka vcelku dobře orientuje, využila Berenika Zemanová v hojně míře dobový tisk, ikonografický materiál (například v podobě Leopoldových vyobrazení, která tvoří nedílnou součást práce) a cenné prameny uložené v pozůstalosti hraběte ve Státním oblastním archivu v Plzni (resp. v jeho pobočce v Klášteře u Nepomuku): především velmi zajímavé ego-dokumenty. Ve většině případů však v knize nalezneme pouze parafráze vět jejich původců, ať už se jednalo o Lažanského či další osoby. I vzhledem k autorčině pečlivé práci s prameny je možná

škoda, že je alespoň na některých místech nenechala „mluvit“ přímo a nezakomponovala je v doslovném znění i do vlastního textu, což by některé popisné pasáže vhodně oživilo. Jedná se nicméně o výtku pouze stylistického rázu, nikoliv o zásadní nedostatek. Je zapotřebí zdůraznit, že text knihy je dobře vystavěný, koherentní, čtivý, poutavý, kultivovaný a srozumitelný i pro čtenáře z řad širší veřejnosti.

Navzdory skutečnosti, že jde o celistvé líčení života jednoho hraběte, by bylo chybou se domnívat, že monografie Bereniky Zemanové pojednává pouze o něm. Je třeba vyzdvihnout a ocenit, že se autorce velmi dobře podařilo zasadit život šlechtice do širšího vývoje českých, případně rakouských, resp. středoevropských dějin. V textu věnovaném Lažanskému tak má čtenář skvělou možnost seznámit se nejen s tím, jakým výzvám čelila v 19. století šlechta Rakouského císařství, nýbrž i se situací dotýkající se celé tehdejší společnosti – ať už se jednalo o národnostní spory, boj o uznání českého státního práva či ekonomické poměry. Samostatnou kapitolou jsou pak pasáže věnované dobovému divadlu, jehož kontextualizace se společenským děním činí text interdisciplinárním.

V příběhu života hraběte se zrcadlí i některé „velké příběhy“ českých dějin, které autorka do své práce více než vhodně zakomponovala (boj o české státní právo, nacionalismus ve společnosti českých zemí, vznik občanské společnosti a fungování šlechty v ní). Tyto příběhy následně srozumitelně přiblížila i běžnému čtenáři, a ten se tudíž nemusí prokousávat změtí složitých událostí a pojmů, které by si jinak musel sám dohledávat – jedinou výjimkou se mi zdá být informace o chabrusových volbách (47), kde by bylo vhodné stručně vysvětlit, o co se jednalo.

Další věcí, kterou je zapotřebí ocenit, je autorčin přístup k samotné osobnosti hraběte. Častým nešvarem u biografí bývá autorovo ztotožnění se s jejich protagonistou, což mnohdy vede k obdivnému

vzhlížení a k nekritickému výkladu zkoumaného života. V českém prostředí můžeme po roce 1989 také vidět situaci, kdy je šlechta přímo adorována a kdy jsou její příslušníci jednostranně vykreslováni v tom nejlepší smyslu pouze jako jedinci, kteří se zasloužili o budování státu, bojovali za české státní právo, podporovali umělce a zakládali významné instituce, které posléze sloužily celé společnosti. Jinými slovy se nám tu dostává zcela opačného narativu (a opačného extrému), než s jakým šlechtu prezentoval minulý režim.

Nezřídká se však zapomíná na to, že šlechta byla – tak jako zbytek společnosti – heterogenním uskupením osob, které od sebe neodlišoval pouze titul, starobyllost rodu, z něž pocházely, majetek atd., ale i zájmy, aktivity, názory a osobnostní rysy. Ani šlechta tak nebyla tvořena pouze jedinci, kteří své bytí vnímali jako možnost sloužit společnosti, českým zemím atd. Sympatické je, že tento jednostranný a nekritický pohled na šlechtu není případem textu Zemanové, jež – i přes svůj z knihy patrný zájem o Leopoldovu osobnost – k hraběti přistupuje jinak, a i díky užití pramenů z osobní pozůstalosti ukazuje Lažanského i s jeho špatnými vlastnostmi a konflikty, které sám vyvolával. Ještě zajímavější je tento přístup tehdy, když zohledníme, že se Leopold skutečně řadil mezi zastánce českého státního práva, což by autora zabývajícího se takovým jedincem opravdu mohlo vést k přehnanému obdivu k němu, jelikož v českém prostředí existuje naopak tendence vnímat centralisty jako onu „špatnou“ stranu. Přístup Zemanové se proto jeví jako mnohem přitažlivější a v řadě ohledech i lidštější, jelikož Lažanského boj za české státní právo pro ni nepředstavuje důvod, proč tohoto šlechtice automaticky vidět v pozitivním světle.

Výhrady, které je možné vznést, jsou spíše marginálního rázu a týkají se faktografických záležitostí a pojmosloví. Na s. 56 Zemanová napsala, že po napoleonských válkách byla severní část Tyrolska

vrácena Habsburkům a jižní část připojena k Italskému království. Pomineme-li Italské království existující pouze během napoleonských válek v letech 1805–1814 (nikoliv po jejich skončení), existovalo další Italské království až od roku 1861. Jižní část Tyrolska k němu však byla připojena až ve 20. století. V textu také autorka často užívá pojem „panství“ – přestože je jasné, že tento termín má řadu významů, je jedním z nich jednotka patrimoniální správy v období do roku 1848. Mnohovrstevnatý pojem „panství“ se ale objevuje i v literatuře v souvislosti s dobou po roce 1848 a stejně tak i v pramenech vzniklých po roce 1848, jelikož jej užívali i majitelé někdejších panství. I vzhledem k mnohoznačnosti tohoto slova je tudíž třeba respektovat jeho možné užití i v souvislosti se situací po revoluci. Na některých místech v knize nicméně tento pojem může působit až rušivě – například v souvislosti s hranicemi panství (44) nebo ve spojitosti s obyvateli panství (143), kdy hovoříme o situaci v roce 1889. V neposlední řadě zmiňme i psaní jmen šlechticů, resp. rodových jmen. Volbu zápisu těchto jmen, která se – jak může potvrdit snad každý badatel v českém prostředí věnující se šlechtě a aristokracii – mnohdy neobejde bez kompromisů, autorka knihy stručně zmiňuje v doslovu, avšak podle mého názoru jasněji nevysvětluje. I proto se nabízí otázka, proč autorka píše o rodu Schwarzenbergů, ale zároveň i o rodu Fürstenberků (169).

Tyto drobné výhrady nicméně nemají za cíl snížit kvality jinak velmi zajímavé a zdařilé knihy. Znovu je zapotřebí zdůraznit, že právě interdisciplinární přístup, pečlivá práce s prameny, snaha o propojení života hraběte s obecnějšími dějinami, čtivost textu, absence některých nešvarů častých u jiných biografii, jakož i obrazový doprovod činí tuto práci velmi atraktivní pro historiky, teatrology i laickou veřejnost. I proto je možné doufat, že Zemanová naváže na svůj dosavadní výzkum a v budoucnosti představí veřejnosti neméně zajímavé osudy dalších šlechticů žijících v „dlouhém“ 19. století.

Bibliografie

- BREHM, Bruno. 1930. *Ein Graf spielt Theater*. Karlsbad: Adam Kraft, 1930.
- GEORGIEV, Jiří. 2011. *Až do těch hrdel a statků? Konzervativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české státoprávní šlechty po roce 1848*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011.

Filip Binder

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

binder@hiu.cas.cz

 <https://orcid.org/0000-0001-7443-8361>

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

MONOGRAFIE O K. H. HILAROVĚ

 VOSTRÝ, Jaroslav – SÍLOVÁ, Zuzana. 2023. *Režisér a herecký soubor. Případ K. H. Hilara*. Praha: Nakladatelství KANT – Karel Kerlický, 2023. 465 s. ISBN: 978-80-7437-411-1.

Kniha Jaroslava Vostrého a Zuzany Sílové věnovaná Karlu Hugo Hilarovi (1885–1935) podává celistvý obraz této mimořádné osobnosti českého divadla a oživuje odkaz režisérovy práce v Městském divadle Královských Vinohrad a v činohře Národního divadla.

Čtenáři z řad odborné i laické veřejnosti přináší monografie v pěti kapitolách přehledně členěný souhrn Hilarova díla ve velmi čtivé formě. Divadelně-historický výzkum Hilarovy tvorby a její výklad podávají dva často spolupracující autoři, kteří do hloubky pronikli do studia českého divadla 20. století, osobnostem této doby věnovali řadu publikací a mají také bohaté osobní zkušenosti se scénickým uměním z vlastní divadelní a pedagogické praxe. Hilarovy podnětné myšlenky přiblížili již vydáním souboru

jeho studií a statí s titulem *K. H. Hilara o herecích, herečkách a herectví* (2023, v řadě Studijních textů Ústavu teorie scénické tvorby DAMU, kde už dříve upřeli pozornost k textům předních divadelních režisérů – Emila Františka Buriana, Alfréda Radoka a Jana Grossmana).

Monografie *Režisér a herecký soubor. Případ K. H. Hilara*, kterou za podpory Šimona a Květy Vostrých vydalo na sklonku roku 2023 Nakladatelství KANT – Karel Kerlický ve Velké řadě edice Disk, se opírá o zevrubné studium Hilarových textů (od básní, překladů, úvah a divadelních kritik, přes eseje a odborné články o směřování vlastní scénické tvorby a jejich dodatečně upravovaná souborná vydání v publikacích *Divadelní proměny*, *Odložené masky*, *Boje proti včerejšku* a *Pražská dramaturgie*